

कृत्रिम दागिन्यांची ऍलर्जी

गेल्या लेखात आपण ऍलर्जी अचानक का व कशी सुरु होते ते पाहिले. या लेखात आपण कथिल ज्याला इंग्रजीमध्ये Nickel म्हणतात या धातूच्या ऍलर्जी बद्दल माहिती करून घेणार आहोत.

आपल्याला माहितीही नसते, पण आपल्या रोजच्या वापराच्या वस्तूंमधून या धातूचा संपर्क आपल्याला होत असतो. ज्याला आपण खोटे दागिने म्हणतो किंवा हल्ली कृत्रिम दागिने किंवा पोशाख दागिने किंवा फॅशन ज्वेलरी म्हणून ओळखले जाते त्यामध्येदेखील कथिल म्हणजेच Nickel हा धातू असतोच. तसेच धातूचे चष्मे, नाणी, मनगटी घड्याळ, कपड्याला असलेली धातूची बटणे किंवा हुक्स, चाव्या, धातूची अवजारे, भांडी, विविध उपकरणे, मोबाईल, नळ, यंत्रांचे सुटे भाग व जिथे जिथे धातूशी संबंध येतो तिथे बहुतेक वेळा हा धातू असतोच असतो. त्यामुळे या धातूच्या स्पर्शामुळे होणारी ऍलर्जी (allergic contact dermatitis to nickel) जास्त प्रमाणात दिसून येते. बहुतेक मुली व स्त्रियांना फॅशन ज्वेलरीचे बेसुमार आकर्षण असते. अशावेळी जर एखादीला या धातूची ऍलर्जी असेल तर दागिने घातल्यामुळे त्यांना त्रास होतो व न घातले तरीही त्यांची कुचंबना होते व हिरमोड होतो.

कथिल (Nickel) ऍलर्जीची लक्षणे काय?

कृत्रिम दागिन्यांचा संपर्क त्वचेच्या ज्या भागावर येतो तिथे अशा व्यक्तींना लालसर पुरळ उठते. त्याला खाज येते. त्यानंतरदेखील असे दागिने वापरणे सुरु ठेवले तर तो भाग चिघळल्यासारखा होऊन तिथे लस येते. त्वचेचे पापुद्रे जातात. त्वचा काळसर होते. कानाच्या पाळ्या (कर्णफुले व रिंग घातल्याने) , मान (मंगळसूत्र व हार घातल्याने) , हात (बांगड्यांमुळे) , पाय (पैंजण घातल्यामुळे) व हातापायांची बोटे (अंगठी व जोडवी घातल्यामुळे) या ठिकाणी हे पुरळ येते. उन्हाळ्याच्या दिवसांमध्ये हे धातूचे सूक्ष्म कण त्वचेवर जास्त प्रमाणात उतरतात. त्यामुळे या दिवसात ही ऍलर्जी जास्त प्रमाणात येते. मोबाईलची ऍलर्जी असल्यास एक कान व खालील गालाचा भाग व त्याच बाजूच्या हाताचा अंगठा व बोटे या ठिकाणी असे पुरळ येते. नाण्यांची व भांड्यांची ऍलर्जी असल्यास बोटांना असे पुरळ येते. बोटे लाल होतात व कधी कधी तिथे बारीक चिरा पडतात, खाज येते व आग होते. चष्म्याची ऍलर्जी असल्यास चष्म्याच्या काड्या जिथे गालावर लागतात व मधील भाग जिथे नाकाला स्पर्श करतो तिथे अशा प्रकारचे पुरळ येते. मनगटी घड्याळ्याचा पट्टा धातूचा असल्यास त्याच्या खाली असे पुरळ येते. लॉकेटची ऍलर्जी असल्यास लॉकेट छातीला जिकडे स्पर्श करते तिथे अशी ऍलर्जी येते. जीन पॅन्टला धातूचे बटन असते. त्यामुळे पोटावर जिथे त्याचा स्पर्श होतो तिथे पुरळ येते. बायकांच्या ब्लाऊजचे व ब्रेसीयरचे हुक्स जिथे त्वचेला स्पर्श करतात तिथेही असे पुरळ येऊन खाज येते. घड्याळ, चष्मा वगैरेंची येणारी ऍलर्जी ही सुरवातीला नसते. जसजसे या वस्तूंवरील स्टीलचा थर शरीराच्या उष्णतेने व सततच्या वापराने कमी होत जातो तसतसे आतील कथिलाचा स्पर्श त्वचेला होतो व ऍलर्जी सुरु होते.

कधी कधी काही मुलींना व स्त्रियांना नाक व कान नव्याने टोचले असता काही दिवसातच तिथे लाल पुळी येते व ती हळूहळू मोठी होते. तिच्यातून लस व पु यायला लागतो व ती ठणकते. नाकाच्या आतल्या व बाहेरच्या अशा दोन्ही बाजूने अशी पुळी येते. कधी कधी तर अस्सल सोन्याच्या तारेने जरी नाक व कान टोचले तरीही असे होते. एकतर त्या धातूची त्यांना तीव्र प्रमाणात ऍलर्जी असते किंवा बाहेरची एखादी निर्जीव वस्तू त्यांचे शरीर अजिबात स्वीकारत नाही (Foreign body granuloma). कधी कधी तर नाक किंवा कान टोचलेल्या जागी काही दिवसांनी किंवा

महिन्याने एक घट्ट गाठ येते व ती हळूहळू वाढतच जाते. याला किलॉईड (keloid) असे म्हणतात. हल्ली स्त्रिया कर्णफुले घालण्यासाठी कानाला पाळी सोडल्यास वरच्या बाजूलादेखील दोन-तीन ठिकाणी टोचून घेतात. पण या ठिकाणी टोचताना कानाचा नाजूक भाग कमी असल्यामुळे चुकून कधी कधी थेट कुर्चा (cartilage) टोचली जाते व त्यावेळी मात्र तिथे हमखास लाल दुखणारी पुळी येऊन सुजते व लस येऊ लागते.

ज्यांना अन्नविज्ञानामध्ये काही माहिती व गती आहे अशा व्यक्तीच्या मनात एक शंका येऊ शकते. जर अशा धातूच्या निव्वळ स्पर्शाने एवढी ऍलर्जी येत असेल तर ज्या पदार्थांमध्ये कथिलाचा अंश असतो असे अन्नपदार्थ खाऊन काही त्रास होत नसेल? ही शंका रास्त आहे. ज्यांना कथिलाची ऍलर्जी आहे अशांपैकी काहींना ज्या अन्नपदार्थांमध्ये कथिलाचे प्रमाण जास्त आहे असे अन्नपदार्थ खाल्ल्यास तळहात किंवा तळपायांवर साबुदाण्या एवढे पाणी भरलेले व खाजणारे फोड येणे, अंगावर लाल पुरळ येणे व त्याला खाज येणे असा त्रास होऊ शकतो. तसेच अशा व्यक्तींना कधी कधी डोके दुखते किंवा अपचन होऊन पोटही दुखू शकते. याला कथिलाची अंतर्गत ऍलर्जी (systemic nickel allergy) असे म्हणतात.

कथिलाच्या (nickel) ऍलर्जीवर उपाय काय?

कुठलीही ऍलर्जी आली की ती जायला मागत नाही. त्यामुळे ज्या गोष्टीला ऍलर्जी आहे ती गोष्ट टाळणे हे जास्त संयुक्तिक ठरते. पण मग ज्या मुलींना व स्त्रियांना ऍलर्जी आहे पण तरीही फॅशन ज्वेलरी घालावीशी वाटते त्यांनी काय करावे? त्यासाठी बाजारामध्ये पातळ पारदर्शक रसायने उपलब्ध आहेत (उदा. गेहना पेंट- Gehana paint) . असे रसायन अशा दागिन्यांवर ब्रशने लावावे. ते लगेच सुकते व त्या रसायनाची कोणाला ऍलर्जी येत नाही. ते लावल्यामुळे दागिन्याची काही हानी होत नाही किंवा त्याची चमकही कमी होत नाही. पण त्या रसायनाच्या थरामुळे दागिन्यामधील धातूचा त्वचेशी थेट संपर्कच येत नाही व त्यामुळे ऍलर्जी होणे थांबते. काही रसायनांसोबत तर एखाद्या वस्तूमध्ये कथिल आहे की नाही हे शोधण्यासाठी चाचणी संच (test kit) देखील असतो. ज्या व्यक्तींना धातूच्या चष्म्याची ऍलर्जी आहे त्यांनी धातूविरहित (प्लास्टिक, रबर इ.) फ्रेम निवडावी. मोबाईलच्या धातूची ऍलर्जी असल्यास मोबाईलवर रबरी आवरण चढवावे. कपड्यातील धातूच्या बटन व हुक ऐवजी प्लास्टिकचे बटन व हुक वापरावे. घड्याळाच्या धातूच्या पट्ट्याची ऍलर्जी असल्यास प्लास्टिकचा किंवा चामड्याचा पट्टा वापरावा. फॅशन ज्वेलरी वापरून किंवा वर उल्लेख केलेल्या इतर वस्तू वापरून ऍलर्जी आली असल्यास त्वचारोगतज्ञांचा सल्ला घ्यावा. अशा ऍलर्जीवर स्टिरॉईडयुक्त मलम दिले जाते व खाज कमी करण्याच्या गोळ्या दिल्या जातात. ऍलर्जी तीव्र स्वरूपात असल्यास स्टिरॉईडच्या गोळ्याही दिल्या जातात. पण ते डॉक्टरांच्या सल्ल्यानेच घेणे आवश्यक आहे. कधीकधी सोन्याच्या दागिन्यांनीदेखील ऍलर्जी येऊ शकते. 24 कॅरेट सोने हे शुद्ध सोने . पण त्याखालील कॅरेटच्या सोन्यामध्ये काही अंश हा इतर धातूंचा (बहुतेक तांबे किंवा चांदी) असतो. अशा मिश्र सोन्याच्या दागिन्यांमुळे देखील ऍलर्जी येऊ शकते. तर क्वचित प्रसंगी शुद्ध सोन्याच्या दागिन्यांचीदेखील ऍलर्जी येऊ शकते. असे दागिने घालायचे असल्यास वर उल्लेख केलेले रसायन लावून मग घालावेत. कथिलाची अंतर्गत ऍलर्जी होत असल्यास अशा व्यक्तींनी ज्या अन्नपदार्थांमध्ये कथिलाचे प्रमाण जास्त आहे ते अन्नपदार्थ टाळावेत किंवा कमी खावेत. ओट, गव्हांकुर, अनेक धान्यांनी बनवलेला पाव (multigrain bread), मासे, कोलंबी, कालवे, शिंपल्या, शेंगदाणे, सोयाबीन, अननस, अंजीर, रासबेरी आणि विविध प्रकारची चॉकलेट्स यामध्ये कथिलाचे प्रमाण जास्त असते.

नाक व कान टोचल्यावर तिथे लाल पुळी येऊन गुंतागुंत होऊ नये यासाठी टोचण्यापूर्वीच तो भाग जंतुनाशकाने साफ करून घेणे आवश्यक आहे. तसेच ज्यांना असे आधी झाले असेल त्यांना परत टोचताना कमी ऍलर्जी होणाऱ्या धातूची तार (hypoallergic metal stud) वापरणे आवश्यक आहे. टोचून झाल्यानंतर त्या ठिकाणी प्रतिजैविक मलमल लावणे आवश्यक आहे. तरीपण तिथे लाल दुखरी गाठ आल्यास डॉक्टरांना दाखवून वेळीच तोंडावाटे घ्यायची प्रतिजैविके सुरू करणे आवश्यक असते. गरज पडल्यास डॉक्टर तोंडावाटे स्टिरॉईडच्या गोळ्या देखील यासाठी देतात. पण एवढे करूनही जर अशी लाल गाठ कमी होत नसेल तर मात्र ती टोचलेली तार काढून टाकणे आवश्यक ठरते. कान किंवा नाक टोचल्यानंतर जर तिथे किलॉईड तयार झाले असेल तर त्वचारोगतज्ञ त्यामध्ये स्टिरॉईडचे इंजेक्शन देतात. अशी इंजेक्शने महिन्याच्या फरकाने बरेच महिने घ्यावी लागतात. जेणेकरून ती किलॉईडची गाठ दबत जाते. ही गाठ शक्यतो शस्त्रक्रियेने काढू नये. तसे केल्यास ती परत वाढते व आधीपेक्षा जास्त मोठी बनू शकते. कान टोचताना चुकून कुर्चा टोचली जाऊन तिथे फोड आल्यास ती तार किंवा तो दागिना काढून टाकावा लागतो. त्याशिवाय ते बरे होत नाही.

थोडक्यात काय तर फॅशन ज्वेलरीची ऍलर्जी असल्यास शुद्ध सोन्याचे दागिने वापरावेत. पण जर एखाद्या वेळेस फॅशन ज्वेलरी घालावीशी वाटली तर दागिन्यांवर रसायनाचा थर लावून मगच वापरावीत.